

Ірина Посохова

Харківська медична академія
післядипломної освіти,

Олена Казачінер

КВНЗ «Харківська академія неперервної
освіти»

РЕКОМЕНДАЦІЇ БАТЬКАМ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ ЩОДО НАДАННЯ ЇМ ДОПОМОГИ У НАВЧАННІ

На основі аналізу наявних наукових праць та розроблених окремих загальних практичних порад родинам, які виховують дітей з особливими потребами, в статті розроблено систему практичних рекомендацій батькам дітей з особливими потребами щодо надання їм допомоги у навчанні в умовах загальноосвітнього навчального закладу. Для зручності використання рекомендації розподілені по групах відповідно до логіки дій батьків з надання їх дітям допомоги в навчально-пізнавальній діяльності.

Ключові слова: батьки дітей з особливими освітніми потребами; рекомендації; надання допомоги в навчанні

Постановка проблеми. На сучасному етапі інноваційного розвитку освіти в Україні серед завдань державної політики визначено реалізацію таких її основних принципів: пріоритет освіти, її демократизація, гуманізація, рівний доступ громадян до здобуття освіти, змінний і відкритий характер системи освіти. Для успішної реалізації цих принципів надзвичайно важлива ефективна співпраця педагогів і родин учнів, що підтверджується Концепцією сімейного і родинного виховання, в якій наголошується на тому, що «сучасна сім'я має стати головною ланкою у вихованні дитини, забезпечити їй належні матеріальні та педагогічні умови для фізичного, морального і духовного розвитку».

Особливо це стосується батьків дітей з особливими потребами, оскільки сім'ї, в яких виховуються діти з відхиленнями в розвитку, живуть під вантажем

багаточисельних проблем, не кожен батько чи мати виявляються здатними прийняти недугу дитини, адекватно реагувати на проблеми, що виникають постійно. Загальновідомо, що пролонгована психотравмуюча ситуація здійснює негативний вплив на психіку батьків та ускладнює їхнє ставлення до дитини, а також на процес одержання освіти такою дитиною.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми свідчить про те, що різноманітні питання роботи з батьками дітей з особливими потребами були предметом наукових пошуків таких авторів, як В. Боднар (охарактеризовано п'ять рівнів залучення батьків до надання корекційної допомоги дітям, досліджено мотиваційну готовність батьків до участі в цій роботі; висвітлено напрями роботи вчителя-логопеда щодо залучення батьків до корекційного процесу), О. Василенко [1] (розкрито суть, цілі та методи соціально-педагогічної та психологічної діяльності батьків, соціальних педагогів, медичних працівників, учителів та психологів з сім'ями різних категорій дітей з особливими потребами для оптимізації процесу соціалізації), І. Іванюк [3] (розкрито основні переживання батьків, які мають дітей з особливими потребами, та обґрунтовано важливість соціально-психологічної підтримки сім'ї у ході соціалізації дітей з особливими потребами), О. Коваль (запропоновано методичні рекомендації щодо корекції поведінки дітей з особливими потребами), О. Прокоф'єва [6] (досліджено показники інтегральних форм соціальної агресивності, рівень самооцінки та самопочуття в соціумі батьків, які виховують дітей з особливими потребами; розроблено корекційну програму оптимізації особистісної сфери таких батьків), Л. Савчук [7] (висвітлено особливості сімей, що негативно впливають на формування особистості дітей), Т. Соловйова [8] (удосконалено зміст, форми та методи соціально-педагогічної роботи з батьками; виокремлено критерії та рівні адаптації батьків до життєвих умов, ускладнених інвалідністю дитини) та інших.

Окремі дослідження були присвячені роботі з родинами дітей дошкільного віку, які мають особливі освітні потреби (І. Макаренко [4; 5], С. Гецько [2]).

Таким чином, аналіз наукових джерел дає підставу дійти висновку про те, що вченими, на жаль, не було приділено достатньої уваги щодо розробки практичних рекомендацій для батьків дітей з особливими потребами щодо надання допомоги їм у навчанні. Певні рекомендації вже розроблено, їх надто значна кількість, проте вони мають надто узагальнений характер, в них немає чіткої системи. Але на сьогодні ця проблема обов'язково повинна мати шлях до її розв'язання.

Саме тому **мета** статті полягає у розробці системи практичних рекомендацій батькам дітей з особливими потребами щодо надання їм допомоги у навчанні в умовах загальноосвітнього навчального закладу.

Виклад основного матеріалу. В дослідженнях науковців проаналізовано підходи до організації соціально-педагогічної роботи з дітьми з особливими потребами та їх сім'ями у вітчизняній науці і практиці: 1) створення умов для реабілітації дитини за допомогою надання комплексу певних послуг сім'ї та безпосередньо дитині; 2) надання допомоги всім членам родини та соціально-педагогічна робота з сім'єю, як з цілісністю. Визначено три рівні адаптації батьків до умов життя, пов'язаних із вихованням дитини з особливими потребами: високий, середній, низький, а також критерії та їх показники для визначення рівня адаптації батьків до життєвих умов, ускладнених інвалідністю дитини: соціально-психологічний стан батьків (настрій і самопочуття батьків; рівень тривожності; стан психологічного клімату в сім'ї; рівень суб'єктивного відчуття самотності);

соціокультурна адаптованість (активність батьків; ознайомленість з методами реабілітації дитини та родини загалом; відповідність поведінки батьків суспільним нормам та участь у суспільному житті; коло спілкування); адекватність батьківсько-дитячих взаємовідносин (стиль батьківського відношення); реабілітаційний потенціал батьків (реабілітаційна культура та реабілітаційна активність) [8, с 10].

На сьогодні створено технологію соціально-педагогічної підтримки батьків дітей раннього віку з особливими потребами, яка передбачає використання різноманітних форм взаємодії батьків з фахівцями в медичному, психологічному та педагогічному напрямках, а також визначено стани (*розгубленість, активність, самостійність і творчість*) і позиції (*активна, пасивна, байдужа й негативна*) батьків дітей з особливими потребами [5, с 13-14].

На основі аналізу наявних наукових праць та розроблених окремих загальних практичних порад родинам, які виховують дітей з особливими потребами, нами було спочатку проаналізовано, а потім розроблено систему практичних рекомендацій батькам дітей з особливими потребами щодо надання їм допомоги у навчанні в умовах загальноосвітнього навчального закладу.

I група. *Рекомендації, пов'язані з діагностикою та профілактикою потенційних ускладнень у навчанні дітей з особливими потребами:*

1) *Спостереження за розвитком дитини, починаючи з раннього віку* (якщо дитина почала пізніше гулити, тримати голівку, тягнутися до іграшок, хапати їх, захиляється при смоктанні, із запізненням навчилася сидіти, повзати і ходити; до трьох років у дитини не з'явилося мовлення, вона спілкується за допомогою жестів та окремих складів; з іграшками і до цього часу гратися не може, лише на короткий термін дитину може привабити чужа або нова іграшка; дитина неуважна, казки не слухає, не розуміє їхнього змісту, не виявляє цікавості до казок, мультфільмів, дитячих художніх фільмів, погано заучує вірші; в поведінці дитини є моменти, які хвилюють батьків: малюк дуже рухливий, неслухняний або, навпаки, млявий, повільний, у нього повсякчас змінюється настрій, тощо). Зазвичай ці ознаки можуть свідчити й про потенційні труднощі у навчанні. Чим раніше батьки помітять проблеми їхньої дитини, тим швидше вони зможуть їх уникнути, а якщо й не уникнути повністю, то максимально скоригувати і зменшити.

2) *Своєчасне звернення до фахівців*, якщо було помічено більше ніж дві з перелічених вище ознак, і вони не зникають, а закріплюються (до психолога, логопеда, тифлопедагога, сурдопедагога, олігофренопедагога, реабілітолога, у тому числі медичних працівників).

II група. *Рекомендації, пов'язані з взаємодією батьків з дитиною з особливими потребами:*

1) *Забезпечення достатнього рівня освіченості дитини* (своєчасно навчати дитину умінь та навичок, які відповідають віку дитини; стимулювати пізнавальну активність; контролювати засвоєння отриманих відомостей, щоб вони стали дійсно знаннями, якими дитина зможе скористатися; розширювати кругозір дитини не лише на дидактичному матеріалі (настільних іграх, книжках, фільмах), а й у різних життєвих ситуаціях; стимулювати дитину до розповіді про те, що прочитали, попросити переказати зміст твору, казки, мультфільму спочатку за питаннями, що орієнтують, а потім самостійно. Вчити виділяти головну думку сюжету, називати дійових осіб, події; навчати дитину читати, рахувати та писати тільки в ігровій формі; не допускати однобічного розвитку особистості дитини).

2) Обговорення з дитиною її особливих освітніх потреб (давайте окремі поради, які б допомогли вашій дитині зрозуміти, що їй допомагає вчитися краще, наприклад: «Мені здається, що ти краще запам'ятовуєш інформацію, коли бачиш предмети (слухаєш, промовляєш почуте тощо)»; якщо необхідно, пояснюйте своїй дитині результати оцінювання, щоб вона краще розуміла свої можливості та потреби, а також їх зв'язок з навчанням та життям; пояснюйте, що кожна людина навчається зі своєю швидкістю та особливим підходом; використовуйте слова, які ваша дитина розуміє; наголошуйте на тому, що ваша дитина не лишається на самоті зі своїми проблемами - їй зможуть допомогти члени родини, вчителі, медичні працівники та інші фахівці; допомогу, яку отримуватиме ваша дитина, опишіть конкретно, реалістично та позитивно; обговоріть, як потрібно реагувати на можливі образи від однолітків; шукайте можливої підтримки та інформаційного забезпечення; доцільно заохочувати дитину до активної участі в роботі навчальної команди з індивідуальної навчальної програми, визначення реалістичних цілей за результатами навчання; дайте почитати дитині книги, в яких описуються подібні до її проблеми); заохочення до впевненості та самостійності; навчання дитини навичок прийняття рішень; формування й розвиток комунікативних навичок дитини.

Тут доцільним буде навести приклади художніх творів, які батьки можуть читати разом із дитиною, залучати сина або доньку читати їх самостійно та обговорювати разом зміст цих творів.

Так, серед творів української літератури слід відзначити оповідання В.Нестайка «Злочин Жори Горобейка» (короткий зміст: хлопчик розважав ляльками дівчинку, яка багато часу хворіла й не могла підвестися з ліжка; це викликало різні думки його друзів: деякі вважають, що хлопчик нетрадиційної орієнтації, інші - у нього немає грошей на «нормальні» іграшки або ж він несповна розуму чи просто перебирає на себе звички дівчинки, з якою постійно грається). У даному разі реалізується катарсична, навіть терапевтична функція літератури для дітей та юнацтва.

Заслугує на увагу оповідання В.Сухомлинського «Як Сергійко навчився жаліти», під час читання якого батькам можна обговорити з дитиною, що ще може зробити Сергійко для сліпої дівчинки, окрім пожаліти її, а також те, яка турбота необхідна дітям з особливими потребами.

Серед творів російської літератури нами було обрано казку В.Катаєва «Квітка-семиквітка», ідеєю якого є формування таких моральних якостей характеру, як доброта й милосердя, дбайливе ставлення до оточуючих, розкриття духовних цінностей, які роблять людину духовно багатою та добрішою.

Наведемо також приклади англійських творів про дітей із особливостями розвитку: Pat Thomas «Don't Call Me Special», Heather Whittaker «A Different Little Doggy», Anthony King «The Little Cupcakes», Amanda Doering Tourville «My Friend Has Autism», Nancy Tupper Ling «My Sister, Alicia May», Jeanne Gehret «Eagle Eyes», Patricia Polacco «Thank You Mr. Falker», Stephanie Stuve-Bodeen «We'll Paint the Octopus Red», Virginia Fleming «Be Good to Eddie Lee», Travis Breeding «I Am a Child Just like You».

Слід також до цього списку додати й роман Дж.Роулінг «Гаррі Поттер та філософський камінь», під час читання якого можна обговорити такі питання, як: 1) умови життя Гаррі Поттера в будинку Дурслі; 2) ставлення родичів до Гаррі; 3) у чому полягала надзвичайність хлопчика; 4) навчання Гаррі в школі Хогвардс,

порівняння умов життя в школі та вдома; 5) дружбу Гаррі, Рона та Герміони: що саме допомогло друзям виграти партію в шахи, здобути філософський камінь, які риси характеру заважали дітям під час життя в Хогвардсі.

III група. *Рекомендації, пов'язані з організацією співпраці з учителем/учителями дитини, іншими спеціалістами, прийняття допомоги від інших батьків або осіб, які мають подібний досвід:*

1) *Участь в оцінюванні ефективності індивідуального навчального плану дитини* (чи підкріплює план сильні сторони дитини; чи зосереджується на індивідуальних потребах та на ключових цілях дитини; чи адаптовані зовнішні умови до сильних сторін, потреб та навчального стилю дитини; чи є належний баланс для дитини (кожен учень має вчитися за загальним розкладом, який адаптований до його потреб, урахування яких сприяло б успіху); якщо за освітню програму дитини відповідають кілька вчителів, чи є процедури доступу до індивідуального плану навчання кожного з них, щоб вони могли використовувати його для планування навчання, контролю успішності, оцінювання досягнень цілей чи їх змін; чи встановлюються нові цілі після досягнення поставлених; якщо дитина не демонструє успіхів, чи переглядає команда програму і вносить зміни).

2) *Забезпечення належних адаптацій для дитини* (обговорення переваг та обмежень застосування адаптацій зі своєю дитиною, її вчителями та іншими професіоналами; під час вибору адаптації - забезпечення врахування сильних сторін дитини; якщо можливо, залучення дитини до процесу вибору та оцінки адаптацій; обговорення з дитиною користі адаптацій після того, як вона їх спробує; порівняння результатів до і після використання адаптацій).

3) *Вибір програмного забезпечення, яке дитина може використовувати вдома* (чи адаптована програма до потреб дитини; яких здібностей чи понять вона навчає або які вдосконалює; чи прийнятна швидкість її роботи для дитини; чи дає вона змогу дитині приймати власні рішення з мінімальною допомогою від дорослих; чи цікава вона для дитини; чи мотивує вона дитину; чи достатньо вона гнучка, щоб давати змогу користувачам обрати або змінити рівень складності чи пропонований навчальний матеріал, щоб її можна було використовувати для розвитку навичок дитини; чи вона достатня для розвитку, навчання та соціалізації).

Висновки. Таким чином, з викладеного вище можна зробити висновок, що основну роль у вихованні дітей з особливими потребами відіграють саме батьки, що однією з найважливіших функцій сімейного виховання є пробудження та підтримка в дітях прагнення навчатися. Результат виховних зусиль залежить від того, наскільки батьки знають, розуміють і застосовують практичні рекомендації щодо надання їхнім дітям, які мають особливі потреби, допомоги у навчанні. Для зручності використання рекомендації розподілені по групах відповідно до логіки дій батьків з надання їх дітям допомоги в навчально-пізнавальної діяльності. I група являє собою рекомендації, пов'язані з діагностикою та профілактикою потенційних ускладнень у навчанні дітей з особливими потребами (спостереження за розвитком дитини, починаючи з раннього віку; своєчасне звернення до фахівців). Складовими II групи є рекомендації, пов'язані з взаємодією батьків з дитиною з особливими потребами: забезпечення достатнього рівня освіченості дитини; обговорення з дитиною її особливих освітніх потреб, заохочення до впевненості та самостійності; навчання дитини навичок прийняття рішень; формування й розвиток комунікативних навичок

дитини. До III групи належать рекомендації, пов'язані з організацією співпраці зі спеціалістами, прийняття допомоги від інших батьків або осіб, які мають подібний досвід: участь в оцінюванні ефективності індивідуального навчального плану; забезпечення належних адаптацій для дитини; вибір програмного забезпечення, яке дитина може використовувати вдома.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Василенко О. М. Організація соціально-педагогічної та психологічної допомоги сім'ї, яка виховує дитину з особливими потребами / О. М. Василенко // *Наук. зап. Вінниць. держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. Сер. Педагогіка і психологія* : зб. наук. пр. - 2008. - Вип. 22.-С 331-336.
2. Гецько С.І. Взаємодія дошкільного навчального закладу з батьками дітей з особливими потребами / С.І. Гецько // *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закл. освіти* : зб. наук. пр. - 2011. - Вип. 1 (44). - С. 71-74.
3. Іванюк І. Я. Сім'я з «особливою» дитиною та її емоційні установки /І. Я.Іванюк // *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закл. освіти*: зб. наук. пр. - 2008.-Вип.41.-С 58-61.
4. Макаренко І. В. Зміст соціально-педагогічної підтримки батьків дітей з особливими потребами в умовах дитячої лікарні /І. В. Макаренко // *Освіта на Луганщині*. - 2010. - № 2. - С 184-187.
5. Макаренко І. В. Соціально-педагогічна підтримка батьків дітей раннього віку з особливими потребами: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.05 /І. В.Макаренко; Луган. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. - Луганськ, 2009. - 20 с
6. Прокоф'єва О. Адаптація до соціуму батьків, які виховують дітей з особливими потребами / О. Прокоф'єва // *Наука і освіта*. - 2012. - № 4. - С 158-163.
7. Савчук Л. Проблеми родинного виховання дітей з особливими освітніми потребами / Л. Савчук // *Нова пед. думка*. - 2007. - № 3. - С 103-106.
8. Соловйова Т. Г. Соціально-педагогічні засади роботи з батьками дітей з особливими потребами: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.05 / Т. Г.Соловйова; Ін-т пробл. виховання АПН України. - К., 2009. - 22 с

REFERENCES:

1. Vasylenko, O. M. (2008). Orhanizatsiia sotsialno-pedahohichnoi ta psykholohichnoi dopomohy sim'i, yaka vykhovuie dytynu z osoblyvymy potrebamy [Organization of social-pedagogical and psychological assistance to a family that cares for a child with special needs]. In *Nauk zap. Vinnyts. derzh. ped. un-tu im. M. Kotsiubynskoho. Ser. Pedahohika i psykholohiia: zb. nauk pr.: Vol 22* (pp. 331-336).
2. Hetsko, S. I. (2011). Vzaiemodiia doshkilnoho navchalnoho zakladu z batkamy ditei z osoblyvymy potrebamy [Interaction of preschool educational institution with parents of children with special needs]. *Onovlennia zmistu, form ta metodiv navchannia i vykhovannia v zakl. osvity: zb. nauk pr.: Vol. 1 (44)* (pp. 71-74).
3. Ivaniuk, I. Ya. (2008). Simia z «osoblyvoiu» dytynoiu ta ii emotsiini ustanovky [Family with a "special" child and her emotional settings]. In *Onovlennia zmistu, form ta metodiv navchannia i vykhovannia v zakl. osvity: zb. nauk pr.: Vol. 41* (pp. 58-61).
4. Makarenko, I. V. (2010). Zmist sotsialno-pedahohichnoi pidtrymky batkiv ditei z osoblyvymy potrebamy v umovakh dytiachoi likarni [Social-pedagogical support of parents of children of early age with special needs]. *Osvita na Luhanshchyni*, 2, 184-187.
5. Makarenko, I. V. (2009). Sotsialno-pedahohichna pidtrymka batkiv ditei rannoho viku z osoblyvymy potrebamy [(Dissertation Abstract, Luhansk).
6. Prokofieva, O. (2012). Adaptatsiia do sotsiumu batkiv, yaki vykhovuiut ditei z osoblyvymy potrebamy [Adaptation to parents of parents educating children with special needs]. *Nauka i Osvita*, 4, 158-163.

7. Savchuk, L. (2007). Problemy rodyynnoho vykhovannia ditei z osoblyvymy osvithnimy potrebamy [Problems of family education of children with special educational needs]. *Nova Pedahohichna Dumka*, 3, 103-106.

8. Soloviova, T. H. (2009). *Sotsialno-pedahohichni zasady roboty z batkamy ditei z osoblyvymy potrebamy* [Social-pedagogical principles of work with parents of children with special needs]. (Dissertation Abstract, Kyiv).

Iryna Posohova, Olena Kazachiner. Recommendation for Parents of Children with Special Needs to Giving Them Help in Learning

On the basis of analysis of present scientific researches and separate general practical pieces of advice to parents who bring up children with special needs in the article the system of practical recommendations to parents who bring up children with special needs to giving them help in learning in conditions of secondary educational establishment For convenience of using the recommendations were divided into groups due to logics of parents' actions to help their children in educational activities. The first group consists of recommendations devoted to diagnostics and prophylactics of children with special needs' potential difficulties in learning (watching a child's development from the early age; visiting a specialist in time). The content of second group is recommendations connected with interaction of parents and a child with special educational needs: ensuring adequate education of the child, discussion with the child his / her educational needs, encouraging confidence and independence; formation and development communication skills of the child. The third group includes recommendations related to the organization of cooperation with specialists, decision support from parents or other persons having similar experience, participation in assessing the effectiveness of individual curriculum; ensuring appropriate adaptations for the child; selection of software that a child can use at home.

Keywords: *parents of children with special educational needs; recommendations; giving help in learning*